

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

УДК 336.71:330.131.7

ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ КОМЕРЦІЙНОГО БАНКУ

**В.О. Онищенко, доктор економічних наук. Полтавський національний технічний
університет ім. Ю. Кондратюка.**

Постановка проблеми. Розвиток ринкових відносин в Україні, який характеризується змінами політичної, соціальної та економічної ситуації в країні, впливом світових кризових явищ, вимагає від комерційних банків самостійного прийняття рішень як в оперативному, так і в стратегічному управлінні. Це, в свою чергу, формує необхідність розробки адекватної економічної політики, поведінки на ринку банківських послуг, яка б забезпечила достатній рівень економічної безпеки комерційного банку. Адже питання забезпечення економічної безпеки банківської системи України в цілому і комерційного банку зокрема в умовах світової фінансової кризи має серйозний макроекономічний, соціальний та стратегічний аспект.

Враховуючи актуальність зазначеного питання, **метою статті** є визначення сутності економічної безпеки банку та окреслення пріоритетних напрямків її забезпечення в умовах конкуренції, не-

стабільності, високого ступеню ризику.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Проблемам економічної безпеки України та суб'єктів підприємництва присвятили свої роботи О.І. Захаров, М.І. Камлик, О.А. Кириченко, Т.Т. Ковальчук, В.І. Мунтіян, В.Л. Ортинський. Значну увагу зосереджено на фінансовій безпеці, як одній з найважливіших складових економічної безпеки, в працях О.І. Барановського, І.А. Бланка, М. Єрмошенко. Розглядають економічну безпеку банку як стан економіки організації, за якого забезпечується стабільність функціонування, фінансова рівновага, прибутковість, здатність до подальшого розвитку й удосконалення А.А. Безпалько, О.А. Бочарова, А.С. Власков, В.Ф. Гапоненко, М.В. Матвєєв, С.Л. Меламедов, К.Р. Тагірбеков та інші науковці й фахівці.

Разом з тим, в умовах нестабільності й невизначеності, котрі притаманні ринковим відносинам в національній економіці, питання економічної безпеки не втрачає актуальності, оскільки набуло

© Онищенко В.О., 2010.

системного значення і вимагає відповідної розробки та дослідження.

Виклад основного матеріалу. Для комерційних банків особливо значущими є такі умови ефективної та безпечної діяльності, як забезпечення повернення кредитів, підвищення прибутковості, забезпечення ліквідності, зниження банківських ризиків, страхування депозитів. Для досягнення поставлених цілей та забезпечення постійного особистого розвитку будь-яка банківська установа повинна створити систему безпеки, яка б могла ефективно протидіяти загрозам, що виникають в процесі діяльності. Більше того, небезпечність та різнобічний характер цих загроз вимагають системного та наукового підходу до вирішення питань безпеки діяльності банків. Таким чином, гарантування економічної безпеки та підтримання її на необхідному рівні має бути основою стратегічного та фінансового менеджменту банку.

Сутність і зміст економічної безпеки полягають у завданнях, що вирішує банк на кожному з етапів свого економічного розвитку. Адже, з одного боку, економічна безпека є самостійною складовою безпеки банку, а з іншого – характеризує економічні аспекти кожного з елементів безпеки: системи охорони, кваліфікації персоналу, інформаційно-аналітичного забезпечення.

Особлива значущість економічної безпеки банку обумовлюється низкою чинників як зовнішнього, так і внутрішнього характеру.

По-перше, необхідність і важливість економічної безпеки впливає з наявної різноманітності інтересів суб'єктів ринку банківських послуг.

По-друге, обмеженість фінансових ресурсів банків та джерел їх створення вимагає від них розроблення досить ефективних технологій банківського виробництва, застосування економічних інструментів підтримання ліквідності та конкурентоспроможності банків на необхідному рівні, якісного використання їх ресурсної бази.

По-третє, нестабільна економічна ситуація, досить несподівані й різкі її зміни обумовлюють готовність банку до роботи в кризових умовах, з досить високим ступенем ризику, іноді на межі втрати своєї ліквідності.

По-четверте, зростання економічної злочинності, насамперед у фінансово-кредитній сфері, ставить банківську діяльність у ряд досить ризикованих і тим самим обумовлює високу відповідальність банків перед своїми клієнтами, вкладниками й акціонерами.

Виходячи з викладеного, можна зазначити, що *економічна безпека банку – це стан, за якого забезпечується економічний розвиток і*

стабільність діяльності банку, гарантований захист його фінансових і матеріальних ресурсів, здатність адекватно й без суттєвих втрат реагувати на зміни внутрішньої та зовнішньої ситуації.

Слід зазначити, що особливості сьогоденного економічного стану в Україні створюють умови підвищеного ризику для майже всіх банківських операцій. Тому в сучасних умовах усі банківські операції, які передбачають вкладання коштів, у своїх технологіях повинні містити елементи захисту, певні гарантії їх повернення.

Розроблення таких елементів захисту і гарантій та методика їх застосування є справою самих банків, до того ж зміст та ефективність цих заходів залежатиме від того, наскільки відповідально банки поставляться до даного питання.

Враховуючи, що в усій сукупності банківських операцій основне місце посідають кредитні операції, пропонується розгляд системи заходів, які сприятимуть забезпеченню належного рівня економічної безпеки в цій сфері банківських послуг. Адже, як показує практика банківської діяльності, значну частку доходів банки отримують саме від кредитних операцій. Разом з тим, саме на тлі кредитної діяльності банки зазнають особливо великих збитків, а в деяких випадках кредитна діяльність банків і зовсім стає фатальною для них з ряду об'єктивних та суб'єктивних причин (рис. 1).

Виникнення негативної ситуації спричинене, як правило, відсутністю системи заходів безпеки кредитних операцій банків.

Розроблення такої системи має базуватися на існуючій законодавчій та нормативній базі. Як правило, заходи безпеки класифікуються за терміном розвитку кредитних взаємовідносин банків з їхніми клієнтами: підготовка до надання кредиту та його надання, кредитний моніторинг у ході кредитних операцій і робота щодо повернення кредитів. При цьому варто усвідомлювати, що забезпечення безпеки кредитних операцій не є прерогативою чи завданням якогось одного підрозділу банку, заходи безпеки реалізуються всіма підрозділами, залученими у такі операції (кредитні, юридичні, маркетингові, банківських ризиків, безпеки, які є основними у забезпеченні заходів безпеки цих операцій).

Оскільки етап підготовки і видачі кредиту є суттєвим у структурі кредитної операції, особлива увага звертається на визначення кредитоспроможності позичальника. Основними критеріями оцінювання кредитоспроможності позичальників є:

- забезпеченість власними коштами не менше

Рис. 1. Причини, які впливають на створення негативного результату від кредитної діяльності банку [2]

як 50% усіх видатків позичальника;

- репутація позичальника;
- оцінка продукції, що випускається наявність замовлення на її реалізацію;
- характер послуг, які надаються;
- економічна кон'юнктура ринку, тощо [3].

Враховуючи вищезазначені критерії, безпосередньо на етапі підготовки до видачі і при видачі кредиту підрозділи безпеки здійснюють інформаційно-аналітичне дослідження позичальника, змістом якого є формування характеристики позичальника та його діяльності.

Крім питань, пов'язаних з інформаційно-аналітичним дослідженням позичальника, підрозділ безпеки здійснює перевірку наданих документів з точки зору їх достовірності. Залежно від повноти отриманої інформації, її змісту та достовірності визначається ризик помилки вибору позичальника.

Сьогодні банками набуто певний досвід щодо методик визначення такого ризику. Шляхом узагальнення існуючої практики визначено такі ступені ризику помилки вибору позичальника:

- *низький ризик* – наявність інформації про позичальника в обсязі не менше 90%, відсутність у його діяльності кримінальних зв'язків, стабільність комерційної діяльності, позитивна кредитна історія, багатопрофільність діяльності, наявність філій, добрий фінансовий стан підприємства-позичальника;
- *малий ризик* – наявність інформації про позичальника в обсязі не менше 80%, відсутність у

його діяльності кримінальних зв'язків, стабільність комерційної діяльності, однопрофільність діяльності, відсутність філій, добрий фінансовий стан, перспективний бізнес, який здійснюється з участю багатьох партнерів, позитивна кредитна історія;

- *середній ризик* – наявність інформації про позичальника в обсязі не менше 70%, його діяльність здійснюється в ризикованій сфері підприємництва, є факти несвоєчасного повернення кредитів, ухилення від сплати податків, неодноразове відкриття (закриття) рахунків у банках (наявність неробочих рахунків);

- *високий ризик* – наявність інформації про позичальника в обсязі не менше 60%, є факти неповернення кредитів, судових розглядів справ за позовами до позичальника, наявність боргів, часта реорганізація структури, велика плінність кадрів, нестійкі показники ділової активності, наявність клопотань «зверху» та фактів про чинення актів недобросовісної конкуренції на ринку;

- *дуже високий ризик* – наявність інформації про позичальника в обсязі менше 60%, відсутні ознаки реальної підприємницької діяльності, нерівномірна динаміка руху коштів на рахунках позичальника, наявність даних про кримінальні зв'язки, непорозуміння з правоохоронними органами, недбале ставлення до закону та своїх зобов'язань.

Своєчасне встановлення відповідного ступеня

Рис. 2. Негативні ознаки виникнення проблемних кредитів, виявлені в процесі кредитного моніторингу

ризик помилки вибору позичальника суттєво впливатиме на характеристику його надійності і надалі – на рішення комерційного банку про надання кредиту.

На підставі отриманих від позичальника документів та даних інших підрозділів, залучених до роботи з підготовки до видачі кредиту, підрозділами банківських ризиків (центрального офісу банку) та кредитної експертизи (регіональних відділень) досліджується надійність позичальника та визначається ступінь ризику банку у разі проведення даної кредитної операції.

Відповідно до існуючих у банку порядку та методик підрозділи, залучені до підготовки кредитної операції, на основі результатів вивчення позичальника та його діяльності надають кредитному комітетові висновки, в яких вказують своє бачення щодо можливості, умов, розміру надання кредиту та перспектив його повернення.

Головним критерієм прийняття позитивного рішення щодо кредитування є оцінка кредитоспроможності позичальника за методикою, яка

існує у банківській установі, але базується на методиці Національного банку України і погоджена НБУ. Від того, наскільки досконала методика оцінки кредитоспроможності позичальника, залежить і економічна безпека банку.

Крім того, кредитному комітету подаються узагальнюючі кредитним інспектором результати, де відображаються сильні та слабкі сторони кредитної угоди, обґрунтовуються ті деталі угоди, які не відповідають традиційній практиці банку, висновок про можливість надання кредиту.

Після прийняття позитивного рішення про надання кредиту і перерахування коштів на позичковий рахунок клієнта починається другий етап забезпечення безпеки кредитної операції. Цей етап характеризується проведенням моніторингу кредитної операції, у ході якого здійснюється контроль за виконанням умов кредитної угоди сторонами, за поведінкою і діяльністю позичальника.

У деяких випадках вживаються заходи, спря-

мовані на стимулювання дій позичальника щодо дотримання графіка погашення кредиту. Основними ознаками, які можуть вказувати на можливість виникнення проблем з поверненням кредитів, і які можуть бути виявлені у ході кредитного моніторингу, приведені на рис. 2.

Подібні ознаки виявляються у ході роботи всіх підрозділів банку, залучених до моніторингу кредитної операції.

Практичний досвід банківської діяльності сформував відповідний алгоритм проведення зазначеного моніторингу:

а) *перший етап* – визначення відповідності ви-

користання кредитних коштів меті, передбаченій кредитним договором, реальності придбання матеріальних цінностей за кредитні кошти, ознак намірів позичальника використати надалі кредитні кошти не за призначенням;

б) *другий етап* – перевіряються наявність та умови реалізації і зберігання продукції. Головна мета перевірки на цьому етапі – переконатись у реальності здійснення угоди й отримання позичальником доходу, який би давав змогу повернути банку кредитні кошти і відсотки за їх використання;

в) *третьої етап* – встановлюється факт реалі-

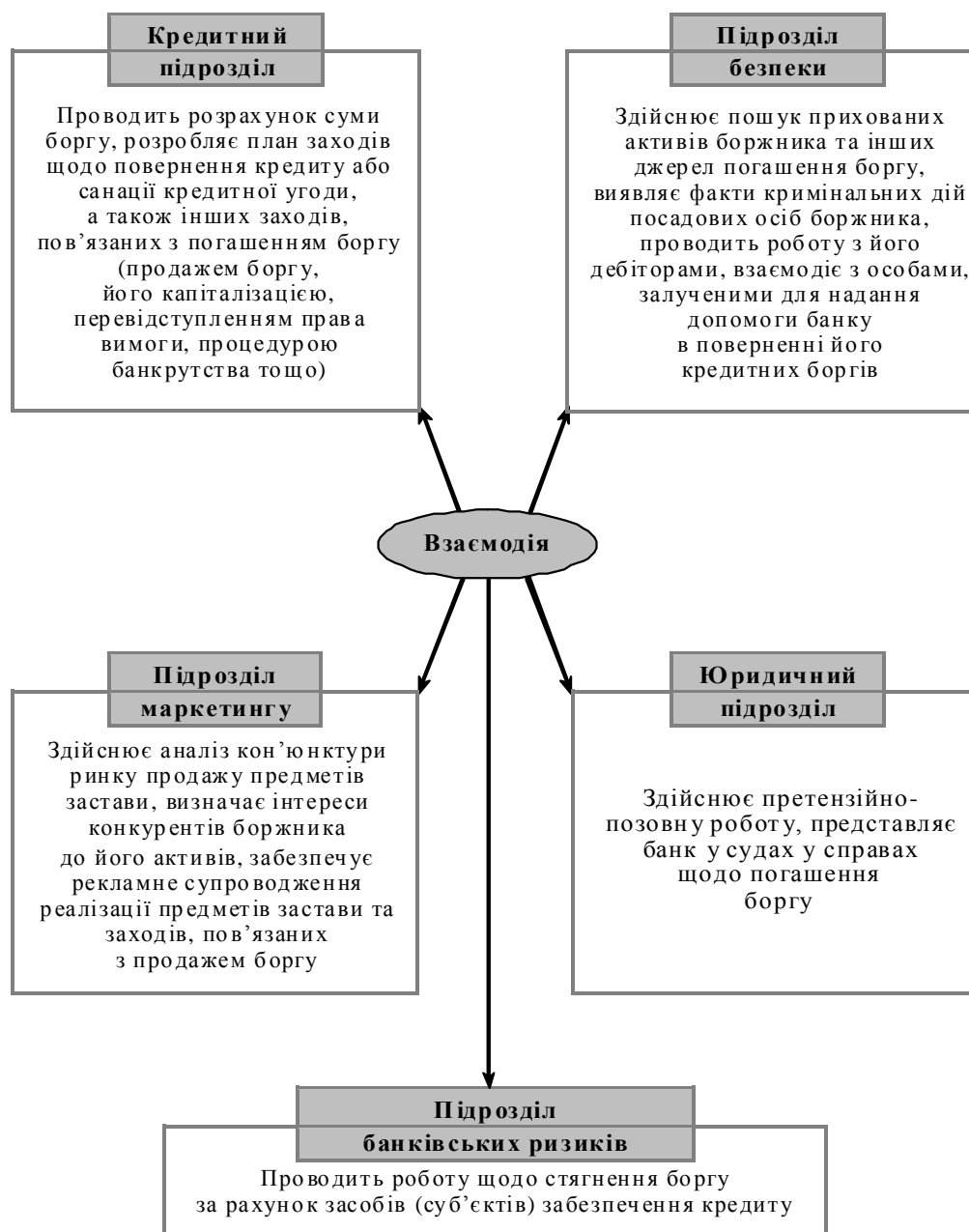

Рис. 3. Взаємодія підрозділів банку в процесі роботи щодо повернення кредитів [2]

зації продукції або його відсутність. Визначається спрямованість дій позичальника: на повернення кредитних коштів, пролонгацію терміну дії кредитного договору, неповернення кредиту взагалі тощо. Крім того, перевіряється наявність застави, її стан та умови зберігання, а за певних умов – фінансовий стан гаранта (поручителя), страховика. На даному етапі досить важливим є вивчення характеру ділових відносин позичальника з іншими юридичними і фізичними особами, особливо усвідомлення сутності їх фінансово-господарських відносин;

г) *четвертий етап* – настання терміну повернення кредиту.

Якщо кредит не повернуто і є клопотання позичальника про пролонгацію, робота щодо прийняття такого рішення проводиться практично у тому самому обсязі, що й при підготовці до надання кредиту. Слід зауважити, що пролонгація кредитів не тягне за собою автоматичного продовження терміну дії договорів забезпечення. Тому в обов'язковому порядку такі договори повинні бути також пролонговані.

У разі переведення кредиту до категорії прострочених, робота банку щодо повернення боргу проводиться в установленому порядку: доарбітражне врегулювання предмета спору; надання позову до господарського суду.

З метою повернення кредитних боргів концентруються зусилля усіх підрозділів банку, які беруть участь у кредитній роботі. Водночас всі вони розмежовують свою діяльність за напрямками, наведеними на рис. 3.

Отже, забезпечення безпеки кредитної діяльності банків є досить складним процесом; необхідної ефективності він може досягти тільки завдяки активним спільним діям усіх підрозділів банку, які в той чи інший спосіб залучені до кредитних операцій. До того ж заходи безпеки повинні проводитись цілеспрямовано і наполегливо, з необхідним ступенем активності протягом всієї кредитної операції, а не тільки на відповідному етапі.

Загалом вузька диверсифікація кредитів становить загрозу економічній безпеці банку. Широка диверсифікація, натомість, зменшує ризик їх неповерненості, оскільки криза в одній сфері буде компенсуватися розвитком іншої [1].

Слід також звернути увагу на диверсифікацію кредитів. Сама по собі портфельна диверсифікація кредитів за окремими контрагентами не приведе до зниження ризику. Тут важливо суворо дотримуватись галузевої диверсифікації:

- не надавати кредит кільком підприємствам

однієї галузі, оскільки погіршення становища в цілому по галузі тільки посилює ймовірність банкрутства;

- не надавати кредит підприємствам різних галузей, але пов'язаних одне з одним технологічним процесом;

- піддавати детальному аналізу фінансово-економічне обґрунтування на кредит.

Для зниження кредитного ризику також необхідно враховувати вплив географічної диверсифікації, яка являє собою розподілення кредитів у різних географічних зонах.

Контроль за дотриманням цих принципів зниження кредитного ризику здійснюється за допомогою подальшого аналізу структури кредитного портфеля.

Висновки. Основними засадами формування та функціонування економічної безпеки комерційного банку є гарантування та підтримка надійності роботи на кожному етапі його діяльності. Тому економічна безпека банку є поняттям комплексним і потребує постійної уваги з боку як контролюючих органів держави, так і контролюючих підрозділів самої установи банку. Проблема безпеки діяльності банку (в першу чергу економічної) виникає на етапі, що передє реєстрації банку, а вирішення її здійснюється протягом усієї його діяльності.

З огляду на те, що комерційний банк є складовою банківської системи, забезпечення його безпеки автоматично підвищить рівень безпеки всієї системи. А так як банківська система є «кровоносною системою» економіки будь-якої держави, її безпека впливає на ефективне функціонування національної економіки в цілому.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кириченко, О. А. Економічна безпека банківської системи України в умовах глобальної фінансової кризи / О. А. Кириченко, С. В. Мелесик // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 8. – С. 223-232.

2. Зубок, М. І. Безпека банківської діяльності : (навч.-метод. посіб. для самостійного вивч. дисципліни) / М. І. Зубок. – К. : КНЕУ, 2003. – 156 с.

3. Солодкіна, О. Особливості банківського нагляду / О. Солодкіна // Вісник прокуратури. – 2004. – № 9. – С. 98-104.

4. Основні принципи ефективного банківського нагляду [Електронний ресурс] // Базельський комітет з питань банківського нагляду. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>.

УДК336.71:330.131.7

Онищенко Володимир Олександрович, доктор економічних наук, професор, ректор Полтавського національного технічного університету ім. Ю. Кондратюка, завідувач кафедри фінансів, банківської справи та державного управління. **Пріоритетні напрями забезпечення економічної безпеки комерційного банку.** Розглянуто сутність та проблеми економічної безпеки банку, які обумовлюються низкою чинників зовнішнього і внутрішнього характеру. Запропоновано систему заходів, що сприятимуть забезпеченню належного рівня економічної безпеки в сфері кредитних операцій комерційних банків, які посідають провідне місце в сукупності банківських операцій.

Ключові слова: економічна безпека банку, комерційний банк, банківські операції, ризик, диверсифікація ризиків, кредитна діяльність, позичальник.

УДК336.71:330.131.7

Онищенко Владимир Александрович, доктор экономических наук, профессор, ректор Полтавского национального технического университета им. Ю. Кондратюка, заведующий кафедрой финансов, банковского дела и государственного управления. **Приоритетные направления обеспечения экономической безопасности коммерческого банка.** Рассмотрены сущность и проблемы экономической безопасности банка, которые обуславливаются факторами внешнего и внутреннего характера. Предложена система мер, обеспечивающих надлежащий уровень экономической безопасности в сфере банковских кредитных операций, занимающих наиболее важное место в совокупности банковских операций.

Ключевые слова: экономическая безопасность банка, коммерческий банк, банковские операции, риск, диверсификация рисков, кредитная деятельность, должник.

UDC336.71:330.131.7

Onyshchenko Vladimir Olexandrovich, doctor of economic sciences, professor, rector, manager of department of finances, bank activity and state administration at Poltava national technical university of the name of Yu. Kondratyuk. **Priority maintenance of economic safety of directions of the bank.** The essence and problems of banking economic security, which stipulated by factors of external and internal nature. The system of arrangements which will ensure a proper level of economic security in the field of banking credit operations, which are the most important place in the totality of the banking operations.

Keywords: economic security bank, commercial bank, banking, risk, risk diversification, credit activity, the borrower.